

СЕЗОННІ ОБРАЗИ В РАННІЙ ЛІРИЦІ Б. ПАСТЕРНАКА

У ранній ліриці Б. Пастернака, представленій збірками «Близнец в тучах» (1914) и «Поверх барьеров» (1916), присутні образи усіх чотирьох пір року. Їх системне вивчення допоможе уникнути лакун в сучасному літературознавстві стосовно проблеми специфіки пейзажу не лише у творчості Б. Пастернака, а й в поезії Срібного віку.

Такі дослідники, як В. Альфонсов, Л. Озеров, Н. Резниченко, Ю. Лотман, Б. Гаспаров та інші побіжно звертали увагу на пейзаж раннього Б. Пастернака, утім, питання сезонних образів у ранній ліриці митця докладного вивчення ще не набуло.

Найпоширенішим сезонним образом в ранній ліриці митця є образ весни, який тісно переплітається з темою творчості. Предметом художнього зображення у вірші «Весна» (1914) є «затеПЛенный» весною «апрель», який автор порівнює із «стальным гладиатором органа» (асоціацію з органом викликають стовбури дерев у лісі). Людина неначе розчиняється в оточуючому середовищі. Весняний стан природи зумовлює й весняний настрій людини. Численними метафорами автор намагається довести це: «что почек <...> налеплено к веткам», «лес стянут по горлу», «и стонет <...> гладиатор органа», «льды раскричались», «земля волнуется», «плывут <...> сады» тощо. Порівняннями та уподібненнями переповнений кожен образ: бруньки на деревах, з яких незабаром з'явиться перше весняне листя, поет порівнює з недопалками свічки, а сам «апрель» також уподібнюється свічці, яку «затеПлила» весна (все це надає пейзажу релігійного забарвлення – виникають асоціації з Пасхою, Вербною неділею); парк та ліс, що прокинулися від зимової сплячки, подорослішали, «возмужали», «и реплики леса окрепли». Мова йде про весняний спів птахів, який переповнює собою увесь світ і який стягнув ліс «по горлу петлею пернатых гортаней». У вірші створено метафоричний асоціативний ряд: «возмужалость – окрепли – буйвол – стальной гладиатор органа», а картина природи являє собою низку численних образів, тісно пов'язаних між собою. У зображенні поетичної картини беруть участь різні сфери людського сприймання: «Что почек, что клейких заплывших огарков / Налеплено к веткам» [3, с.81] (поет бачить); «лес стянут по горлу петлею пернатых / Гортаней» [3, с.81] (відчуття на дотик); «и стонет <...> стальной гладиатор органа» [3, с.81] (слухова перцепція).

З допомогою складних асоціативних метафор природа і людина, природа і мистецтво зливаються у вірші Б. Пастернака в єдине ціле. Процес творчості розуміється поетом як поглинання зовнішніх вражень і подальше внутрішнє їх переживання й перенесення на папір.

Неперервний потік образів міського пейзажу («льды раскричались», «катятся чернеющие улицы», «плывут сады и электрички») також дуже влучно

передають атмосферу весни. Мінливість, непостійність весняного пейзажу допомагають передати дієслова та їхні форми: «волнується», «катяться», «пливуть», «захлебываясь».

Тема весни розкривається з допомогою використання автором низки зображальних засобів. Так, наприклад, Б. Пастернак порівнює крижину зі зграєю, що сприяє асоціативному сприйняттю міста як величезного водного простору:

Земля, земля волнуется,
И катятся, как волны,
Чернеющие улицы –
Им, ветреницам, холодно [3, с.81].

Повторення окремих слів («земля, земля»), цілих рядків («Им, ветреницам холодно»), наявність коротких окличних речень («Налеплено к веткам!», «Поэзия!», «Весна!») сприяє яскравому зображенню хвилюючого стану природного світу, яке передається ліричному героєві. Відчутно змінюється масштаб зображуваного макрокосму: вулиці-хвилі настільки величезні, що інші атрибути міста (електрички, сади) уподібнюються сірникам, які потопують у воді. З'являється поєднання мотиву вогню і води («сгорая и захлебываясь»), яке, з точки зору Б. Пастернака, найбільш влучно передає атмосферу весни, що наближається.

Поет наголошує на п'янкому впливі весни:

От кружки синевы со льдом,
От пены буревестников
Вам дурно станет. Впрочем, дом,
Кругом затоплен песнью [3, с.82].

Весняна стихія проникає у побутовий простір людини, де також відчувається творче начало. Відбувається гармонійне єднання предметного, зовнішнього світів і творчості.

Спостерігаємо поступове розширення масштабів пейзажу:

Оглянись и ты увидишь
До зари, весь день, везде,
С головой Москва, как Китеж, –
В светло-голубой воде [3, с.82].

Москва порівнюється із затопленим талою водою диво-містом Китежем, що надає пейзажній картині незвичайності, міфологічного забарвлення.

Незважаючи на те, що мотиви талої води, пташиного співу, сонця якнайкраще передають атмосферу весни, усі зображувані події відбуваються в лютому, адже лютий – останній, найсуворіший зимовий місяць, сприймався поетом як початок весни (згадаймо один із перших віршів Б. Пастернака «Февраль. Достать чернил и плакать...», який має схожі мотиви: лютий, весна, горіння, чорний колір).

Багата кольорова гама даної поезії також сприяє повнішому розкриттю образу весни. Тут зустрічаємо такі кольори та їх варіації, як зелений,

«чернеющий», синій, світло-голубий. Серед використаних автором зображальних засобів слід відзначити порівняння, які часто зустрічаються у пейзажних замальовках вірша: «лес стянут <...> как буйвол арканом», «стонет в сетях, как стенает в сонатах», «как чайки, льды раскричались», «катятся, как волны <...> улицы», «плывут, как спички <...> электрички» тощо. Такі порівняння слів, узятих з різних сфер життя, розширюють часові та просторові межі весняного пейзажу, надають йому глибокого змістового наповнення.

Зимові пейзажі в ранній ліриці Б. Пастернака також представлені в контексті теми творчості. У вірші «Двор» (1916, 1928) саме міський двір «приговаривает» ліричного героя до життя поета:

Мелко исписанный инеем двор!
Ты – точно приговор к ссылке
На недоед, недосып, недобор,
На недопой и на боль в затылке [3, с. 61].

Двір впливає на внутрішній стан ліричного героя, даний образ порівнюється з вироком до заслання, тобто з вимушеним усамітненням, віддаленням від іншого світу, і цей вирок призводить до порушень звичного плину життя і водночас стає умовою творчого стану.

Властиве Б. Пастернакові зображення хворобливої природи має місце в описі міського оточення («Мерзлый нарыв мостовых расковырян» [3, с. 61]), двір перетворюється на сніговий вихор, потім на кучера, заметеного снігом. Завдяки цьому уподібненню складається образ стрімкого руху пейзажної картини, акцентується мотив снігу (зими) і додаються реалії міського пейзажу: кучер, околиці, фабрики.

Природний образ вітру виявляється дуже близьким ліричному героєві тим, що приносить звістку з іншого світу, що описується спочатку в побутових реаліях. Потім вітер розповідає про те, що мешканці цього світу підвладні лише холоду й темряві: «Крепкие тьме полыханьем огней! / Крепкие стуже стрельбою поленьев!» [3, с.62]. Саме ці начала втілюються у їх творчості, що споріднена природі вітру, проте перевершує її: «Стужа в их книгах – студеной моей, / Их откровений – темнее затменье» [3, с.62]. Образ зими ототожнюється з історією, автор порівнює зиму із монголо-татарською навалою:

Мздой облагает зима, как баскак,
Окна и печи, но стужа в их книгах –
Ханский указ на вощенных брусках
О наложении зимнего ига [3, с. 62].

Даний образ постає як хаотичне начало, небезпечне для людини, тому від цієї стихії автор закликає відмежуватися з допомогою поезії: «Отгородитесь от вьюги в стихах / Шубой; от неба – свечою...» [3, с. 62].

На думку автора, природа, представлена міським пейзажем у даному вірші, здатна залучити людину до осягнення високих цінностей творчості аби вберегти від небезпечного хаотичного світу, втіленого в образі зими.

Під пером митця природні образи яскраво передають стан хаосу, що панує у всесвіті. Для розкриття сутності даного поняття Б. Пастернак оперує «зимовими» образами, які, на нашу думку, найповніше пояснюють його. У вірші «Дурной сон» (1914, 1928) знаком пануючого хаосу виступає заметіль. В основу даного поетичного твору покладено низку взаємопов'язаних образів: сон – заметіль – війна – смерть, тобто заметіль ототожнюється з війною (постає метафорою війни) і смертю, все це – стихійні, всемогутні, руйнівні начала. Атмосферу хаосу Б. Пастернак яскраво підкреслює з допомогою особливої побудови пейзажних замальовок – використання численних повторів слів та словосполучень: «Прислушайся к вьюге <...> / Прислушайся к голой побежке беснежья» [3, с.63], «Сквозь сосны, сквозь дыры заборов...» [3, с.63] тощо. Така інтерпретація образу зими та її атрибутів близька світосприйняттю символістів. О. Казмірчук слушно підкреслює актуальність образу зимового, заметільного міста в епоху символізму [2, с. 263]. Символісти, за її спостереженням, «осмислювали образ міста і зимову стихію як антитезу, а Б. Пастернак зображував дані категорії як взаємодоповнюючі, здатні існувати в гармонійному єднанні» [2, с. 263]. Таким чином, автор утверджував власний метод художнього осягнення дійсності, розширював межі поетичного відображення оточуючого середовища.

Проте образ зимової стихії у поєднанні з образом міського простору несе в собі не лише певний творчий потенціал, а є також втіленням смерті. Герой вірша «Метель» (1914, 1928) знаходиться у вирі заметільного міста. Хуртовина збиває зі шляху героя, змушує його залишитися у зачарованому, замкненому просторі міського посаду, наділеного атрибутами смерті (лист-вісник, «душегубы», «безгубый», «бледней полотна»).

Б.Пастернак зображує безлюдний пейзаж, куди можуть потрапити лише завірюха та «ворожея», які згідно з фольклорними мотивами ототожнюються з нечистою силою. Іншою характеристикою посаду є пануючий у ньому глибокий сон, подібний смерті: «Где и то, как убитые, спят снега» [3, с. 76]. Читач також дізнається, що в посаді панує темрява і важко що-небудь розгледіти, тому місце дії точно не визначене. Проте чітко простежується час подій – це північ – момент панування нечистої сили.

Образ осикового листа суперечить зимовому забарвленню посаду (завірюха, сніг). Можливо, це – «вісник» іншого світу, «чужого» для посаду. М. Алексеєва зазначає, що «мотив осикового листа повертає читача до фольклорних уявлень про осіку як про погане дерево – дерево зради» [1, с. 86]. «Шепіт» дивного вісника змушує ліричного героя переосмислити довколишній світ, світ зимового посаду, і серйозно замислитися про себе самого: «Я тоже какой-то... я сбился с дороги: / – Не тот это город, и полночь не та» [3, с. 76]. Герой починає по-іншому сприймати простір посаду. Усвідомлення неможливості увійти в даний простір («в посаде, куда ни одна / Нога не ступала...» [3, с. 76]) змушує ліричного героя замислитися над тим, хто він такий і як сюди потрапив. Для нього (як і для осикового листка) цей простір

виявляється чужим: «Не тот это город, и полночь не та» [3, с.76]. Відзначимо, що тут простежується видима дистанція між довколишнім світом і ліричним героєм, тоді як в інших сезонних описах природи вона майже не відчутна.

У другій частині вірша Б. Пастернак згадує про Варфоломієву ніч, тому зображення природи пов'язане з відповідними історичними подіями: природна стихія порівнюється з масовим убивством гугенотів, що відбулося в Парижі в ніч на 24 серпня 1572 року (день Св. Варфоломея).

У Варфоломієву ніч домівки приречених гугенотів католики помічали білими хрестиками. В пастернаківському вірші білі хрестики, слід снігової хуртовини, уподібнюються страшним міткам, завдяки чому можна простежити бурхливу реакцію природи і безпорадність людини.

Згідно з первісною назвою другої частини вірша – «Сочельник» ми знаємо, що автор описує переддень Різдва і Хрещення – «час особливої активності нечистої сили, хуртовина ж у фольклорній свідомості завжди сприймалася як одне з проявів могутності нечистої сили. В цьому контексті і білі хрестики можна розглядати як своєрідну спробу захиститися від зовнішньої стихії, у переддень Різдва прийнято було «захрещувати» вікна і двері. Тому не випадково у пастернаківському вірші хаос володіє світом міста і не торкається «внутрішнього», «домашнього» простору» [1, с. 66].

Отже, зимовий пейзаж наповнюється релігійним та історичним забарвленням («египетские казни», варфоломієвська ніч), тобто природа уподібнюється не лише життю й смерті, а й стихії історії.

Літній пейзаж постає у вірші «Июльская гроза» (1915). Пейзажний опис у вірші можна поділити на побутовий, земний простір і небесний, «табір грози», а також відзначити зорову і слухову перцепції грозового пейзажу («И слышно: гам ученья там, / Глухой, лиловый, отдаленный» [3, с. 90]).

Отже, спостерігаємо властиву поетиці Б. Пастернака проекцію земного і небесного світів, під впливом останнього звичне земне існування порушується, з'являється можливість його оновлення:

Как плат белы, забыли грызть
Подсолнухи, забыли сплюнуть,
Их всех поработила высь,
На нихдохнувшая, как юность [3, с. 90].

У другій частині вірша змальовано швидке насування грози, представлене короткими реченнями, стрімкими перерахуваннями її ознак, відсутністю дієслів, що точніше (в імпресіоністичній манері) відтворюють даний образ:

Гроза в воротах! на дворе!
Преображаясь и дуряя,
Во тьме, в раскатах, в серебре,
Она бежит по галерее [3, с. 91].

Ми простежуємо співіснування різних світів – природного і побутового. Гроза зображена поетом у стрімкому русі вгору: «По лестнице. И на крыльцо. / Ступень, ступень, ступень» [3, с. 91]. Вона проникає в дім людини, і з

допомогою образу дзеркала, у якому відображається це явище природи, автор поєднує два світи: «У всех пяти зеркал лицо / Грозы, с себя сорвавшей маску» [3, с. 91].

Отже, в цьому вірші літній пейзаж сповнений активного руху, динамізму. З допомогою образу літа автор втілює думку про повноту природного і людського буття.

Образ осені в ранніх пейзажах Б. Пастернака не поступається традиційній своїй інтерпретації – руйнування, зникнення світу. Проте у художній свідомості Б. Пастернака слідом за смертю завжди настає воскресіння, за руйнацією – творення, за хаосом – гармонія, що ми знаходимо у вірші «После дождя» (1915, 1928). Тут з руйнівної стихії осінньої зливи (За окнами давка, толпится листва, / И палое небо с дорог не подобрано...)» [3, с.92]) народжується гармонія веселки («Вот луч.../ И миг недалек, как его уголек / В кустах разожжется и выдует радугу» [3, с.92]), хаос і смерть перетворюються на нове життя. Рідше образ осені співвідноситься з любовною тематикою («Сон», «Все оденут сегодня пальто...»), наповнюючи пейзаж психологічним і реалістичним змістом.

Тож, сезонні образи в ранній ліриці Б. Пастернака виступають у різних іпостасях. Весна – як втілення творчого потенціалу, як стихія, що підкорює собі всевіт. Стихія зими символізує не лише творче начало, що міститься як у природі, так і в особі митця, а й дещо негативне, неминуче руйнування, кінець світу. Образ літа виступає втіленням повноти й розмаїття буття, тому мотив перетворення супроводжує цей образ. Осінні пейзажі пов'язані з інтимними й творчими рефлексіями ліричного героя, а також із проблемою відмирання й вічного коловороту в природі.

Література

1. Алексеева М. А. Творчество Пастернака 1910-20-х гг. : (Формирование органической поэтики): дис. ... кандидата филол. наук: 10.01.01 / Алексеева Марина Александровна – Екатеринбург, 1997.– 196 с.
2. Казмирчук О. Ю. Творчество раннего Пастернака и поэтика символизма: дис. ... кандидата филол. наук: 10.01.01 / Казмирчук Ольга Юрьевна. – М., 2003. – 355 с.
3. Пастернак Б. Л. Собрание сочинений: в 5 т. / Б. Л. Пастернак. – М. : Художественная литература, 1989 – .–Т. 1: Стихотворения и поэмы 1912–1931. – 1989. – 751 с.

Анотація

Я.М. Тагільцева «Сезонні образи в ранній ліриці Б. Пастернака»

У статті представлено системне дослідження сезонних образів у ранній ліриці Б. Пастернака, репрезентованій збірками «Близнец в тучах» (1914) та «Поверх барьеров» (1916). Відзначено, що на даному етапі творчості поета присутні образи усіх чотирьох пір року. Розглянуто художні засоби створення

образів весни, літа, осені й зими. Вивчено своєрідність, функції і символіка кожного з них, що дає можливість глибше розглянути проблему специфіки пейзажу не лише у творчості Б. Пастернака, а й у поезії Срібного віку.

Ключові слова: лірика, пейзаж, образ.

Аннотация

Я.М. Тагильцева «Сезонные образы в ранней лирике Б. Пастернака»

В статье проводится системное исследование сезонных образов в ранней лирике Б. Пастернака, представленной сборниками «Близнец в тучах» (1914) и «Поверх барьеров» (1916). Отмечено, что на данном этапе творчества поэта присутствуют образы всех четырех времен года. Рассмотрены художественные средства создания образов весны, лета, зимы и осени. Изучено своеобразие, функции и символика каждого из них, что дает возможность глубже рассмотреть проблему специфичности пейзажа не только в творчестве Б. Пастернака, а и в поэзии Серебряного века.

Ключевые слова: лирика, пейзаж, образ.

Summary

Ya. Tagiltseva "Seasonal images in early B. Pasternak's lyrics"

The article deals with systematical study of seasonal images in early B. Pasternak's lyrics presented by collections "The Twin in the Clouds" (1914) and "Above Barriers" (1916). Artistic means used for creation of images of spring, summer, autumn, and winter have been considered. It has been marked that there were images of all four seasons in this period of the poet's creative work. Originality, functions and symbolism of all of them have been studied that enables to examine the problem of landscape peculiarity deeply both in B. Pasternak's creative work and in the poetry of Silver age.

Key words: lyrics, landscape, image.

Стаття прорецензована і рекомендована до друку канд.філол.н., доцентом кафедри світової літератури Полтавського державного національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка Чеботарьовою А.М.